

Streszczenie: Odbiorca w twórczości William Blake. Perspektywa konstruktywistyczna

Niniejsza rozprawa poświęcona jest kategorii odbiorcy w twórczości Williama Blake'a. W ujęciu tym również Blake potraktowany jest jako odbiorca własnej twórczości. Perspektywę oglądu tej twórczości wyznacza metoda konstruktywistyczna (Ernesta von Glasersfelda, Siegfrieda J. Schmidta oraz Niklasa Luhmanna) traktująca dzieło jako stale restrukturyzującą się w środowisku odbiorczym autopojetyczną strukturę, „tkankę” tekstu. Twórczość poety (pojmowana nie jako zewnętrzny względem odbiorcy byt, ale jako propozycje zdarzeń, których pełna wersja rozgrywa się w świadomości odbiorcy, jak to ujął Blake – w „komnatach Losa”) łączy indywidualnych odbiorców w archetypiczną jedność poprzez dążenie poety do ujawnienia tego, co wspólne, uniwersalne, co tworzy mit o upadku człowieka i utracie tej jedności. W twórczości Blake'a zawarty jest postulat powrotu do niej poprzez aktywny odbiór zdarzeń tekstualnych, których rezultatem (a jednocześnie początkiem własnego procesu twórczego) ma być realizacja indywidualnych stanów umysłu w formie obrazów poetyckich.

Choć, jak twierdzi twórca konstruktywizmu Niklas Luhmann, odbiór sztuki jest zawsze obserwacją drugiego stopnia (obserwacją obserwacji), Blake'owi udaje się przemienić ją w niezapośredniczoną obserwację pierwszego stopnia, gdyż sugestie wykreowanych przez poetę obrazów ewokują zdarzenie, nie opisując go (nie realizując). Dzięki temu twórczość Blake'a staje się dla odbiorcy punktem wyjścia do aktywizacji sił własnej wyobraźni, przez co odbiorca staje się niejako współautorem jego poezji. Blake to poeta wczesnoromantyczny, który lokuje źródło poetyckich kreacji w indywidualnym potencjale twórczym, w wyobraźni poetyckiej (w „Poetyckim Geniuszu”), w niepowtarzalnym odbiorze świata poprzez sztukę. Wielokulturowa świadomość autora *Jerusalem* zmusza odbiorcę szukającego autorskiej

odpowiedzi na tę twórczość do uwzględnienia aspektu diachronicznego. Musi on bowiem odwołać się do wspólnej tradycji kulturowej, do mitologii, do dzieł starożytnych, a także do dzieł współczesnych Blake'owi. Zarazem niezbędne okazuje się uwzględnienie aspektu synchronicznego, sięganie do innych propozycji kulturowych, do tego, co wydaje się obce, inne kulturowo. Ostatecznie odbiorca odkrywać ma własną współczesność w dawności i własną tożsamość, kolejną „jaźń” (“another self”) w tym, co inne, które, jak to ujmuje Tadeusz Sławek, ma być „udomowione”, włączone w tożsamość odbiorcy. Tożsamość każdego z nich w tym rozumieniu zbudowana jest bowiem z inspirowanego niepowtarzalnym geniuszem wzoru odbiorczego, który ma być stale (re)aktualizowany i który przyczynia się do twórczej ewolucji tekstu Blake'a w środowisku odbiorczym.

Poeta, jak można sądzić, wierzy, iż jego twórczość powieli uniwersalne wzory, które należy samodzielnie odnaleźć poprzez osadzenie jego twórczości w intertekstualnej tkance odniesień do innych dzieł. Odbywać się to ma poprzez jednoczesne odnajdywanie niepowtarzalnych intratekstualnych relacji oraz poprzez wykorzystanie indywidualnej obrazowości poety wewnątrz całokształtu konkretyzacji tych wzorów w kontekście własnych poetyckich realizacji. Twórczość Blake'a jawi się zatem w niniejszym ujęciu jako ikoniczny kalejdoskop różnych historii odbiorczych, jako iteracja oraz konkretyzacja (rozumiana jako rozbudowa) tych wzorów, które przyczyniają się do autopojetycznej istoty twórczości Blake'a, do zbudowania stale restrukturyzującego się miasta Golgonoozy.

Aby przedstawić zapowiedzianą w tytule rozprawy sytuację odbiorcy w twórczości Blake'a w perspektywie konstruktywistycznej, podzielono całość rozprawy na trzy rozdziały, z których pierwszy poświęcony jest teoretycznemu kontekstowi konstruktywistycznemu (w ujęciu: Ernesta von Glasersfelda, Siegfrieda J. Schmidta oraz Niklasa Luhmanna), drugi – określeniu kondycji odbiorcy w twórczości Blake'a (którą pokazuję w kontekstach: radykalnego oświecenia, któremu przeciwstawia się Blake i romantyzmu nakłaniającego do

tworzenia własnej narracji świata, organicznego wzoru własnego odbioru. W kolejnych podrozdziałach twórczość Blake'a jest ukazana jako alchemiczny proces przeistaczania sztuki w kolejne realizacje, a następnie przedstawiona w odniesieniu do bipolarnej wzniosłości, która w twórczości Blake'a wyrażona jest poprzez obrazowość „ikoniczną” – przestrzenną, „bezczasową” – oraz przez obrazowość „bardowską” – wymykającą się linearnemu postrzeganiu, niespójną, stanowiącą opis upadku w dualizmy, przedstawionego jako seria naturalnych katastrof/kataklizmów).

Trzeci rozdział poświęcono omówieniu pojęcia autora-odbiorcy oraz jego wymykającej się tekstowi (jak i odbiorcom) jaźniowości, która według poety ma być rekonstruowana poprzez proces twórczy. Następnie przedstawiam pięć przykładów świadectw odbioru twórczości Blake'a; są to kolejno: projekt „Blake Archive”, mający na celu stworzenie cyfrowej transkrypcji rękopisów poety, *Słownik pojęć i symboli Williama Blake'a (A Blake Dictionary. The Ideas and Symbols of William Blake)* autorstwa Samuela Fostera Damona, *Straszliwa Symetria. Studium twórczości Williama Blake'a (Feraful Symmetry. A Study of William Blake)* Northropa Frye'a, powieść *Prowadź swój plug przez kości umarłych* Olgi Tokarczuk i wreszcie – film zatytułowany *Truposz (Dead Man)* Jima Jarmuscha, adaptujący struktury głębokie poezji Blake'a. Świadectwa odbioru twórczości Blake'a, które przedstawiłam w rozdziale trzecim, pokazują przykładowo proces tworzenia się tożsamości odbiorców w formie kolejnych realizacji – mówiąc słowami Luhmanna – konkretyzacji twórczości autora *Miliona*. Według Michała Fostowicza proces czytania twórczości Blake'a to proces “kolisty”, taki który ponownie uświadamia nam to, co już intuicyjnie wiemy, to sekwencja mitycznej traumy upadku w dualizmy i pragnienia powrotu do utraconej jedności. Jeśli zgodzić się z Luhmannem, że czytelnik to komunikacja, przedstawione świadectwa odbioru twórczości poety ukazują strukturę stabilną, tj.

charakteryzującą się bipolarnością, na której krańcach znajduje się to, co uniwersalne, mityczne oraz to, co partykularne, unikatowe dla poszczególnych autorów-odbiorców.

Summary in English: The Receiver in the Art of William Blake. A

Constructivist Perspective

The following dissertation is devoted to the category of the receiver in William Blake's works. In the presented view the function of the receiver is also ascribed to the poet. The perspective of this dissertation is determined by the constructivist methodology (by Ernest von Glasersfeld, Siegfried J. Schmidt and Niklas Luhmann), which treats Blake's entirety of works as an autopoietic structure, the "tissue" of the text, which constantly restructures itself in the receptive environment. The poet's works are understood not as an entity external to the receiver, but as a proposition of events, the realisation of which takes place in the receiver's consciousness, as Blake put it, in "Los's chambers." Blake's poetic texts unite individual receivers into an archetypal unity through the poet's desire to reveal what is common and universal, and which creates the myth of "Man's fall" and the loss of the unity. Blake's poetry postulates the "return" to this unity, which can be attained via the active reception of the textual events offered by the author. The active reception is identified in his literary output with the realisation of individual mental states in the form of poetic images, which constitutes the beginning of the reader's own creative process.

Although, as Niklas Luhmann, the creator of constructivism claims, the reception of art is always the second-order observation (the observation of observation), Blake manages to transform it into the first-order (immediate) observation, since Blake's poetic forms are only suggestions of images which evoke the event without describing (realising) it. Due to this procedure, Blake's works become a starting point for the receiver to activate the power of his/her own imagination and to become a kind of co-author. Blake is an early Romantic poet who locates the source of poetic creations in individual creative potential, in poetic imagination (in the "Poetic Genius"), in the unique perception of the world through art. The multicultural awareness of the author of *Jerusalem* forces the receiver to look for an original answer to his

works and to take into account their diachronic aspect. One must refer to a common cultural tradition, to mythology, to ancient literary works, as well as to works contemporary to Blake. At the same time the synchronic aspect turns out to be indispensable in order to reach for other cultural proposals, for what seems to be culturally different. Ultimately, the receiver is to discover his / her own contemporaneity in the past and their own identity, another “self” in the “other”. As Tadeusz Sławek puts it, the “other” is to be “domesticated”, included in the receiver’s identity. In this sense, the identity of each of them is built from a reception pattern inspired by a unique genius, which is to be constantly (re)actualised and which contributes to the creative evolution of Blake’s texts in the receptive environment.

As it can be assumed, the poet believes that his works reproduce universal patterns that are to be found individually by embedding them in the intertextual “tissue” of references to other works. The receiver must simultaneously find his / her own unique intratextual relations and apply the poet’s imagery to the whole process of concretization of these patterns in the context of his / her own poetic realisations. In this approach the entirety of Blake’s works appear as an iconic kaleidoscope of various receptive stories, as an iteration and concretisation (understood as extension) of the patterns that contribute to the autopoietic essence of Blake’s work, that is: to the construction of the constantly restructuring city of Golgonooza.

The dissertation has been divided into three chapters, in which the situation of the receiver (announced in its title) in Blake’s works is presented from a constructivist perspective. The first chapter is devoted to the constructivist context (in view of Ernest von Glasersfeld, Siegfried J. Schmidt and Niklas Luhmann). The second chapter discusses the condition of the receiver in Blake’s works (shown in the contexts of the radical enlightenment, which Blake opposes; romanticism which encourages the creation of one’s own narration of the world and an organic pattern of individual reception; the alchemical process of

transforming art into subsequent realisations; the bipolar sublimity which in Blake's works is expressed through "iconic" (spatial) imagery and through "bardic" (temporal) imagery, which escapes linear perception, which is incoherent and describing the process of the fall into dualisms presented as a series of natural disasters/cataclysms).

The third chapter is devoted to the notion of the author-as-a-receiver and to the concept of the authorial "self", the presence of which, as Jacques Derrida would put it, is sensed as absence in the text (and escapes any receptive definitions), and which, according to the poet, is to be reconstituted through the creative process. Then I present five examples of the evidence of the reception of Blake's work. These are: the "Blake Archive" project, aimed at creating a digital transcription of the poet's manuscripts; *A Blake Dictionary. The Ideas and Symbols of William Blake* by Samuel Foster Damon; *Fearful Symmetry. A Study of William Blake* by Northrop Frye, the novel *Drive Your Plow Over the Bones of the Dead* by Olga Tokarczuk; and finally, the film *Dead Man* by Jim Jarmusch, which adapts the deep structures of Blake's poetry. The pieces of evidence of the reception of Blake's works, which I presented in the third chapter, show, among other things, the process of the creation of the receptive identity in the form of successive realisations, in Luhmann's words, the concretisation of the works by the author's of *Milton*. According to Michał Fostowicz, the process of reading Blake's texts is "circular", that is: it makes us aware of what we have already known intuitively. It is a sequence of the mythical trauma of falling into dualisms and the desire to return to the lost unity. If we agree with Luhmann that the reader is communication, we may conclude that the presented pieces of evidence of reception of the poet's works show a stable structure, which is characterized by bipolarity, at the ends of which one can find what is universal, mythical and what is particular, unique for individual authors-receivers.

